

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2019/2

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning: fornvannen.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Christina Fredengren, christina.fredengren@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Teknisk redaktör

Kerstin Öström

Grävlingvägen 50

167 56 Bromma

kerstin@vinghasten.se

Prenumeration

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

e-post fornvannen@vitterhetsakademien.se

Bankgiro 535-3552

Årsprenumeration i Sverige (4 häften) 200 kronor, lösnummer 60 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 250:–

Box 5622, SE-114 86 Stockholm, Sweden

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Sweden by AMO-tryck AB, Solna, 2019

Var Beowulf gute?

Det anglosaxiska kvädet *Beowulf* är portalverket i den engelska litteraturhistorien. Det är känt i en enda handskrift daterad till omkring år 1000. Språklig analys har visat att kompositionen är från omkring 700, eller åtminstone från 700-talet. Miljön är helt skandinavisk: de agerande är *geatas*, daner och svear. Flera namn känns igen från andra källor – viktigast är att Beowulfs kung Hygelac nämns i frankiska texter då han anfaller Friesland någon gång mellan 519 och 531. Ett försök har gjorts att ifrågasätta kopplingen med den frankiska uppgiften (Christensen 2005) men lämnar snarast läsaren stärkt i uppfattningen att den måste vara korrekt.

Studiet av *Beowulf* har genererat, och genererar, en enorm mängd engelskspråkig forskning. I Skandinavien, åtminstone i Sverige, är intresset mindre; de flesta järnåldersarkeologer har väl läst *Beowulf*, men antagligen i Björn Collinders missvisande svenska översättning. Ett välmenande råd är att greppa ett par engelska översättningar och att läsa dem efter varandra – först då börjar man begripa storheten i kvädet. Den vetenskapliga standardutgåvan är fjärde upplagan, utgiven 2008, av Friedrich Klaebers *Beowulf* (i fortsättningen kallad Klaeber IV).

Nyligen har Bo Gräslund, professor i arkeologi, publicerat en brett upplagd monografi om kvädet (Gräslund 2018). Att han nu gör en seriös nygranskning, publicerad på svenska, är synnerligen välkommet. Grundhistorien, att *Beowulf* reser till danernas kung och dödar två trollaktiga varelser, reser hem, blir kung och så småningom dör i strid med en eldsprutande orm, är ytligt sett trivial. Det som har intresserat den skandinaviska historiska och arkeologiska forskningen är inskotten, sidoberättelserna och skildringen av livet i hallen.

Gräslund tar ett bredare grepp, och boken kan delvis ses i ljuset av att det finns en forskningsriktning som har gjort sitt bästa för att avhistorisera kvädet (exempelvis Taranu [2019]). Han använder de föremål som förekommer i texten för en tids- och platsfästning. Armringar och brynjor nämns, och sådana är påträffade i Skandinavien under den aktuella tiden men inte i Storbritannien. Slutsatsen blir att *Beowulf*i princip är ett öst-

svenskt kväde från 500-talet, översatt någon gång omkring 600. Redan Knut Stjerna (1912) framhöll att arkeologin pekade mot detta, men den nutida forskningen kring kvädet avfärdar detta spår med att den anglosaxiske skalden var »antikvariskt intresserad» (Klaeber IV, s. clxix). I viss mån finns nog nationalism bakom avfärdandet. Gräslunds argumentation måste rimligen leda till att forskningen leds in på nya spår.

Gräslund granskar också kvädets kristna inslag och finner dem vara inskott. Frågan var tidigare omdiskuterad inom den internationella *Beowulf*forskningen, men nu tycks konsensus råda om att texten är tillkommen i en kristen miljö – symtomatiskt är att av de engelskspråkiga arbeten som Gräslund anför kring den hedniska tesen är det yngsta från 1972. Men hans argumentation i frågan förefaller mig vara stark.

Vidare finner Gräslund att *Beowulf* levde på Gotland. Tanken är gammal, men han för fram den med helt ny styrka och kvalitet i argumentationen.

Intressant är resonemanget kring den danska kungahallen Heorot. Den har lokaliserats till Lejre nära Roskilde, men arkeologiskt är även den äldsta hallbyggnaden här för ung. Forskningen har inte varit omedveten om detta (Shippey 2007), men Gräslund framhäver att en alternativ lokalisering är nödvändig.

Gräslunds strävan är att ge i stort sett allt en realhistorisk bakgrund, vilket leder in på nya djärva spår. Mest anmärkningsvärt är att monstret Grendel och hans mor tolkas som metaforer för svältkatastroferna år 536 och en tioårsperiod framåt – en tolkning jag tror inte kommer att vinna anklag eftersom den leder till synbarligen oöverstigligen kronologiska problem.

Arbetet har en sådan spännvidd att det borde recenseras av en kommitté. Det ska genast sägas att en översättning till engelska är annonserad, vilket säkerligen kommer att ge upphov till granskning av den tunga expertisen (även om alla *Beowulf*forskare med självaktning läser de skandinaviska språken).

Tesen att *Beowulf* var gute kommer däremot knappast att djupgranskas av engelskspråkig forskning eftersom man sedan länge är mer intresserad av språket och berättarstrukturen än av kvädets

realhistoriska bakgrund – av de 680 sidorna i Klæber IV ägnas diskussionen kring *geatas*' hemvist två och en halv sida. Andra delar av Gräslunds analys kommer att intressera mera.

I det följande ska argumenten för att Beowulf levde på Gotland granskas. Det kommer inte att utmynna i ett kategoriskt avvisande av tolkningen, men den har svagheter. Gräslund är givetvis medveten om dessa och döljer dem inte, men mera finns att säga.

Geatas

Det allra starkaste argumentet mot Gotlands-spåret är språkligt. Beowulfs folk kallas *geatas*, ofta med ett förled (se nedan). Denna diftong pekar mot fastlandet, Gautland. Folket på Gotland skrivs aldrig med diftong i källorna, utan med *u* eller någon gång med *o* – språkligt är gutar och kontinentens goter samma ord (Andersson 2009, s. 15 ff). Man kan inte komma undan problemet genom antagandet att den anglosaxiske skalden blandade ihop två skandinaviska folkstammar (Fridell 2018), för det ungefär samtida anglosaxiska kvädet Widsith (se vidare nedan) skiljer tydligt mellan *Geatas* och *Gotan*, goter. Problemet är så stort att Gräslund skriver att övriga omständigheter har sådan tyngd att de »måste ges tolkningsföreträde framför tanken att *geatas* inte kan avse gutar» (s. 72). Det är dessa argument som ska granskas i det följande.

Wederas

Beowulfs folk kallas omväxlande för *geatas*, *weder-geatas*, *wederas*, *sæ-geatas* och *gūð-geatas* (gūð= krig). Ett hugskott som fått alltför stor uppmärksamhet i svensk översiktslitteratur är att *geatas* skulle syfta på jutar (folket på Jylland). Forskningen har effektivt avfärdat detta. Den etablerade uppfattningen är att *geatas* var (väst)götar; *weder-geatas* betyder storm-götar, de vid havet boende götarna.

Gräslund finner att fastlandets götar bebodde centrala Västergötland och centrala Östergötland. Åt öster nådde de bara till Bråvikens inre del, och han betvivlar att deras bosättningsområde i väster nådde fram till Göta älvs mynning. Att de skulle ha åsatts beteckningarna stormgötar eller havsgötar (*sæ-geatas*) är mycket osannolikt. Därmed återstår Gotland som troligt bosättningsområde för kvädets huvudperson.

Ett vid första anblicken starkt resonemang handlar om kortformen *wederas* för *weder-geatas*. Den skulle enligt den etablerade tolkningen betyda »vindarna», »ovädren» eller liknande, vilket är tämligen meningslöst som folkslagsnamn. Gräslund konstaterar att alla översättare har gått runt problemet genom att göra omskrivningar.

Han finner att med den alternativa tolkningen »vädur-götar» och »vädurar» blir beteckningarna genast meningsfulla. En ordentligt hornförsedd vädur, gumse eller bagge finns i Gotlands äldsta landskapssigill och i ett tympanonfält i Tingstäde kyrka på ett sätt som tyder på att detta var gutarnas totemdjur. Denna tolkning är en grundbult i Gotlandstesens. Att »vädur» i anglosaxiskan stavades *weder* medan kvädet konsekvent har stavningen för »väder», *weder* (Kroonen 2013 s. 583 f; Bosworth 1882–98, s. 1182, 1212), går kanske att komma runt, men tesen har en mycket viktig svaghet.

Likställandet av »vädur» med det vuxna hanfåret är en modern företeelse. I äldre germanska språk, inklusive anglosaxiska och fornnordiska, betydde vädur ett årgammalt lamm av hankön (Kroonen 2013 s. 584; Hellquist 1980, s. 1381 f), alltså ett betydligt mindre imponerande djur än en fullvuxen bagge. Årslamm var knappast något man uppkallade sig efter. Slutsatsen blir att en fullvuxen bagge mycket väl kan ha varit ett symboliskt viktigt djur för gutarna men att det *inte* kan vara det som åsyftas med *weder-geatas*. Det ska erkännas att det är egendomligt svårt att identifiera ett tidigt ord för det vuxna hanfåret, nu-svenskans bagge eller gumse – kanske *ram* (Kroonen 2013, s. 404) eller *hrútr* (Fritzner 2, s. 67 f, Kroonen 2013, s. 223) – men det var uppenbarligen inte »vädur».

Den djurparallell Gräslund pekar på är svearna, vars namn enligt ett tolkningsförslag betydde svinen (underförstått de respektingivande vildsvinen). Detta är inte alls namnforskningens nuvarande ståndpunkt, utan här finner man att namnet betyder »vi själva». Gräslund gör en exkurs i frågan (s. 255 ff), och argumentationen är inte dålig – namnforskningen mår säkerligen väl av att få tolkningar prövade. Det skulle emellertid ha varit bättre om Gräslund hade pekat på några säkrare paralleller till sin *wederas*-hypotes. Han nämner några folkslag i latinska texter, men

faktum är att i *Widsith* från 700-talet, den stora nordeuropeiska uppräknigen av folkslag, har forskningen inte funnit ett enda fall av namngivning efter djur (Malone 1962). *Hundingas*, ett alternativnamn på longobarderna, är ingen parallell eftersom det återgår på en person. Återstår »baggar», som sedan 1200-talet är belagt som ett namn på norrmän, men det är bara känt som pejorativ beteckning.

Om *wederas* inte var en djurbeteckning måste andra förklaringar sökas till simplexformen. I Klæber IV (s. 467) påpekas att *weder*, storm, kan tolkas som en omskrivning för »strid». *Weder-geatas* skulle med detta betyda strids-götar. Varken Gräslund eller, så långt jag har kunnat finna, översättarna tar denna omskrivning under övervägande. Kortformen *wederas* skulle ge folkslagsnamet »stridarna» eller snarare »krigarna», ett alternativ som inte är svårsmält. Ett motargument är att den vanliga tolkningen »storm» passar bättre ihop med den två gånger använda formen *sæ-geatas*, havs-götar. I Gräslunds tolkning finns dock samma problem, och man kan jämföra med kvädets varierande beteckningar för danerna, i översättning nord-, syd-, väst-, öst-, ljus-, lans- och ring(brynje)-daner, för att se att förleden inte behövde påminna om varandra.

Det är också så att kortformen *wederas* för *weder-geatas* har en parallell. I Klæber IV (s. 472) påpekas att i det ungefär samtida anglosaxiska kvädet *Elene* har ostrogoterna beteckningen *hrēid-gotas* samt alternativbeteckningen *hrēidas*. Samma sak gäller *Widsith*, där goterna på ett ställe kallas *hrēde*. Detta förled till goternamnet finns förutom i anglosaxiska texter bara i några isländska, där Reidgotaland ömsom placeras på Jylland och på kontinenten. Den mest troliga platsen är Weichselmyningen vid Östersjöns sydkust (Andersson 2008, s. 6 ff). Förledet är svårtolkat: personnamnet Radagais, ära (*hrēð*), rede (*hrēiðr*, fågelbo) och rida/resa (*reið*) har föreslagits (Chambers 1912, s. 252 f). Tolkningen fågelbo, i betydelsen »hemvist» eller »boplat», har vunnit acceptans hos forskningen (Andersson 2008, s. 7) men känns meningslös som simplexform – »hemvistarna»?

Beteckningen *wederas* måste sättas in i sitt traderingssammanhang: Beowulf är ett översatt verk, och en rad ställen visar att den anglosaxiske om-tolkaren inte alltid brydde sig om detaljer – ex-

empel följer nedan. Att ge detta återkommande folk varierande namn var till mycket stor hjälp för allitterationen och betoningsrytmen. Den som överförde kvädet till anglosaxisk språkdräkt kan ha tagit fasta på förledet *weder-* och använt det i simplexform för att kunna arbeta med större variation, utan hänsyn till att det kanske upplevdes som meningslöst om man granskade det, alltså samma sak som tycks ha hänt med *hrēid-gotas* i *Elene* och *Widsith*.

ēalond utan

Ett annat av Gräslunds vid första anblicken starka argument för Gotlandstesens handlar om ett uttryck i slutberättelsen om draken. En man har stulit en dyrbarhet ur ett gravröse där en drake bor, och draken flyger hämnande ut på nattliga härjningar, bränner ned hus och terroriserar geaterna. Beowulfs hall bränns ned. Så följer pas-sagen »Elddraken hade med lågor i grund förstört folkets fäste på ön (*ēalond*) därute» (översättning i Gräslund 2018, s. 62). Ordet betyder bokstavligen »vattenland» (Bosworth 1882–98, s. 227). Gräslund framhäver hur nästan alla översättare har undvikit att korrekt översätta *ēalond utan*, eftersom de tydligen ansett att det är obegripligt. Han finner att om kvädets *geatas* var gutar blir tolkningen självklar, eftersom Gotland är en ö.

Problemet här är berättarperspektivet. För vem låg ön »därute»? Gräslund skriver själv att det är sett »från ormhålans horisont» (s. 62). Det skulle betyda att drakens gravröse inte låg på Gotland utan på fastlandet någonstans. Men inget tyder på att Beowulf behöver ta båt då han ger sig ut för att kämpa med draken vid dess håla, och drakens upprepade härjningar åtföljs inte av några flygningar över havet då den återvänder till hålan på morgonen. Trots denna stora svårighet finner alltså Gräslund att *ēalond utan* är Gotland. Det »folkets fäste» som draken brände ned var Torsburgen (se vidare nedan).

Med den närläsningnivå som Gräslund har måste alternativa tolkningar av passagen övervägas. En är att skalden plötsligt inser sig vara på en geografisk plats, förslagsvis England eller svenska fastlandet, och anger att geaternas rike ligger »därute». Det känns dock ytterst krystat.

En bättre tolkning är att det nedbrända fästet låg på en ö utanför geaternas huvudsakliga land-

område. Anläggningen har två olika beteckningar, här i fetstil; *Hæfde līgdraca leoda festen / ēalond utan, eorðweard* ðone / *glēdum forgrunden*. Klaeber IV (s. 371) översätter *eorðweard* med »region of Earth», vilket inte ger någon mening. Tredje upplagan av Klaeber (s. 325) har istället »earth-guard, stronghold», vilket låter mycket bättre. Dessutom har kvädet en rad andra fall där *weard* betyder »väktare» (Klaeber IV, s. 453). Om fästet hade bevakningsyfte var det rimligt att lägga det på en ö där man kunde förvarna om annalkande sjöfarare. Det är tveksamt om någon av de mindre öarna kring Gotland skulle betecknas som »vattenland», men man kan konstatera att på Östergarnsholm utanför östkusten finns en fornborg (RAÅ Östergarn 20:1). Om man istället överväger Västergötlandslokaliseringen av *geatas*, varom mera nedan, kan det handla om någon av Hisingens fornborgar.

Här måste anmärkas att det kan kännas meningslöst att diskutera var någonstans en drake brände ned saker, men i mitt tycke har Gräslund gjort forskningen en stor tjänst genom att ta upp passagen. Gräslund driver tesen att draken är en sinnebild för Sveakungen Ale (kvädets Onela) som bekrigar *geatas* och underlägger sig dem (s. 207 ff). Idén är inte ny (Jensen 1993). I kvädet anges Beowulf ha regerat i femtio år då drakstriden sker, en siffra ingen behöver ta på allvar, och tesen förutsätter att Ale regerade ännu längre: i kvädet är han Sveahärskare redan då *geatas* regeras av Beowulfs företrädare Heardred.

Wedermearec

Ett starkt argument mot Gotlandstesen finns i en passus där Beowulfs hemresa från danerna ska ske över havsströmmarna *to Wedermearec*, »till Vädermark» (rad 298). »Mark» betyder i alla germaniska språk gräns, gränstrakt, gränsskog. Några gränstrakter hade Gotland rimligen inte – när man hade seglat dit och stigit iland var man framme.

Gräslund är medveten om svårigheten. Han pekar på att namnforskningen har funnit att »mark» i överförd betydelse också kan syfta på »områden bortanför gränsen», och går vidare med den egna slutsatsen att det därför kan betyda »land» i största allmänhet, såsom landet Danmark (s. 71). Detta hjälper dock inte – även i dessa fall måste det ha funnits en gräns som bak-

grund till namnet, och någon sådan kan inte Gotland ha haft.

sæwealle

När Beowulf och hans män återvänder från sitt danska äventyr går de till kung Hygelacs kungsgård som ligger *sæwealle nēah* »nära sjövallen» (rad 1924). Gräslund finner att det syftar på Littorinavallen, en strandvall bildad under slutet av istiden, som är särskilt mäktig vid Gotlands sydöstkust i Burs och Nårs socknar. Han lyckas dessutom peka ut en attraktiv plats för kungsgården, en mycket imponant anläggning i Burs kallad Stavgard (s. 123–127).

Detta är ett bestickande resonemang, men det försvagas kraftigt av en annan passus i kvädet. När Beowulf och hans män avreser till danerna sker det rimligen från samma plats som de återvänder till, Hygelacs kungsgård – motsatsen har väl aldrig hävdats. Men i denna passus stiger männen ombord på fartyget som väntar *under beorge* (rad 211). Ordet betyder »berg» eller »kulle» och kunde användas även om Alperna (Bosworth 1882–98, s. 85). Några formationer som motsvarar ordet finns inte längs denna del av Gotlandskusten, utan den är låglänt.

Det är också mycket tveksamt om *wealle* i kvädets språkbruk skulle ha använts om den flacka Littorinavallen. Glossariet i Klaeber IV (s. 452) anger översättningen »wall (artificial or natural; of building, cavern, rock, elevated shore)». Exempelvis berättar kvädet att då geaterna anländer till danerna når de kusten med branta klippor – Gräslund med flera har förmodligen rätt i att det handlar om Stevns klint på Själland. Från sin plats *of wealle* upptäcker danernas vaktpost vid *holmclifu* (havsklipporna) dem, och han rider till stranden för att möta dem (rad 229–234).

Synbarligen finns ingen motsättning mellan terränguttrycken vid Beowulfs avfärd och hemkomst; båda syftar på en klippig kust, och den föreslagna gotländska kuststräckan bortfaller därmed. Det måste dock påpekas att skalden var förtjust i klippor och infogade dem där de rimligen inte kan ha funnits, som då krigarna ger sig ut efter Grendels mor i den danska terrängen. Bokstavstrogen närläsning måste göras med stor försiktighet.

Ælfhere

Efter Beowulfs strid mot draken sägs hans ende närvarande ledsagare Wigláf vara *mæg Ælfheres*, »Ælfheres släkting» (rad 2602 ff). Vidare anger Beowulf själv i dödsstunden att Wigláf nu blir den siste i deras ätt (2813 f). Några forskare, men inte Klæber IV, har kombinerat detta till att Ælfhere var Beowulfs egentliga namn. Beowulf ska ha varit ett smeknamn. Vidare har denna tolkning gjort det lockande att sammanställa Ælfhere med Gutasagans (1200-talet) Avair Stråben, som medan ön var hednisk förhandlade fram ett avtal om underkastelse under Sveakungen (Gräslund 2018, s. 216 ff).

Att åhöraren först i en bisats i kvädets slut skulle få reda på huvudpersonens egentliga namn förefaller alldeles orimligt. Ælfhere är ännu en av de många personer som nämns en enda gång, eller flera gånger men utan sidoupplýsningar (se Shippey 2014).

Vidare handlar det inte om samma namn i Gutasagan och kvädet. *AvæiRR* är belagt i danska runinskrifter och möjligen i en öländsk (Peterson 2007, s. 38). Om Ælfhere uppfattas som *Alfarr* finns det bara belagt på en dansk sten. Uppfattas det som *AlvæR/qlvæR* finns det nämnt i flera fastlandssvenska, inklusive västgötska, och norska runinskrifter (Peterson 2007, s. 19, 21). Med en närläsning av det slag som Gräslund gör kan man också konstatera att Avair Stråben inte kallas kung och att han har hustru och en son medan kung Beowulf dör utan bröstarvinge. Hela den föreslagna kopplingen med Gutasagan bör enligt min mening avfärdas: om Gotland hade haft så frejdade kungar som Hygelac och Beowulf är det konstigt att sagans författare inte nämner dem.

Andra kungariken bland geatas

Gräslund gör inte antagandet att Hygelac och Beowulf regerade över alla götar, utan det rör sig hela tiden om Gotland. I ett resonemang (s. 58 f) behandlar han *wulfingas*. Namnbakgrunden är att i Beowulfkvädet, liksom i *Widsith*, finns två sätt att benämna stammar. Förutom som folkslag, exempelvis daner, kan de namnges efter den härskande ätten – danerna kallas ibland *skyldingas*. Gräslund förbigår med tystnad den auktoritativa forskning (Chambers 1912, s. 198; Malone 1962, s. 213 f; Klæber IV, s. 473) som placerat *wulfingas*

söder om Östersjön och vill med hjälp av isländska källor identifiera dem med östgötarna. Det är synd att inte resonemanget utvecklas ordentligt, för om Gräslund har rätt visar han att götarna i kvädets värld var uppdelade i flera riken. Det vore inte förvånande: 500-talskrönikören Prokopius anger att de var ett av de mest talrika folken i »Thule» (Ellegård 1987, s. 9).

Oavsett om östgötarna nämns eller inte framstår Beowulfs folk som en underavdelning av götarna. Gräslund placerar dem på Gotland, men ett sådant partiellt Götarike går att förutsätta även i Västergötland.

Götarnas utbredning på fastlandet

Det tycks mig som om Gräslund är väl snål i sin kartläggning av fastlandsgötarnas område, där han bara låter dem nå havet vid det inre av Bråviken. Saken går knappast att utreda arkeologiskt, utan vi måste använda våra få skriftliga källor.

För östkusten är de sena men inte ointressanta. *Orkneyingasagan*, i ett parti som troligen författats på 1220-talet, omtalar en sjöfärd från finarnas land via Sveaskären (*Sviasker*) och Göta-skären (*Gautasker*) till Danmark (s. 2). Och i Snorres *Heimskringla* från ungefär samma tid återkommer Götaskären (*Gautasker*) som man når om man seglar österut från Skåne (*Heimskringla* 1, s. 260). Här framgår alltså att både Östergötlands och Smålands kust namngavs efter götarna på 1200-talet.

För Västsverige är beläggen äldre. Curt Weibull (1921, s. 25–35) konstaterade att skaldeverser före år 1000 alltid nämner götarna som mål för norska krigståg över land. Folket i Dalsland och längs Göta älv måste därför ha räknats till götarna. Vid Lödöse nådde Västergötlands jordbruksbygder fram till älven, och den var en bred och direkt seglingsled, utan några forsar, till Nordsjön. Att västgötarna på 1000-talet inte alls var landbundna framgår av att landskapets runstenar omtalar färder i österled fem gånger och i västerled fyra (sammanställning i Löfving 2007, s. 160).

En intressant passus finns i *Ynglingatal*, komponerad omkring 900 (ett försök till omdatering har avvisats, se Skre 2007). En av kungarna i längdens yngre norska del, Eysteinn, anges ligga begravd *á raðar braddi/þars élkadr/hjá jofur gauzkum*

/Voðlu straumr / at vági komr (Heimskringla 1, s. 78), där *gauzkum* betyder götisk. En översättning till norska lyder »på raets rand der hvor iskald Vadla-elva går i vågen hos gotiske konge» (Snorre, s. 46). Emellertid har man haft svårt att förklara varför kung Eystein skulle kallas »götisk» (Heimskringla 1, s. 78 not). Flera forskare har istället funnit att »götisk» syftar på *vági*, bukten; Adolf Noreens översättning är »på bredden av moränen där strömmen Vodla, kall som en störtskur, invid fursten uppnår den götiska bukten» (Noreen 1925, s. 208 f, 248 f). Det kan förefalla märkligt att *gauzkom* inte skulle syfta på det omedelbart framförställda ordet *jofur* (furste), men det räcker med att se hur *élkadr* (oväderskall) syftar på Vodla två rader längre fram – isländska skaldekvad är som bekant komplicerat uppbyggda (se illustrativt exempel på egendomlig ordföljd i Finnur Jónsson 1920 1:2§3). »Bukten» är uppenbarligen Skagerak. Det mycket gamla uttrycket »Götiska bukten» tyder alltså på att götarna hade kustbosättningar, rimligen i Bohuslän. I sammanhanget är det lockande att peka på att Bohuslän hade flera fylken med namn på *hærad*, något som inte förekom i övriga Norge.

Det har länge framhävts att om Beowulfs *geatas* är västgötar så är det egendomligt att de anges kriga med svearna över havet. Som en lösning har föreslagits att »havet» syftar på Väneren (och kanske Vättern). Men varför svearna skulle ha gått genom väglöst land för att nå Väneren är obegripligt eftersom de kunde ta sina fartyg hela vägen till Göta älv. Det gick snabbare och gjorde att man fick med sig förråd. Tidens sjöresor kunde göras långa: i kvädet är danske kungens (icke namngivna) dotter gift med sveakungen Onela, och i Ynglingatal nämns flera sveakungar som kämpat mot jutar och daner. Att striderna mellan svear och *geatas* sker sjövägen har överdrivits som problem.

Hrēosna Beorh

Kvädet innehåller några platsnamn i eller nära *geaternas* rike. Två av dem har uppenbarligen infogats för att ge lokalfärg och är meningslösa att försöka lokalisera: *Hrefna Wudu* »Korpskogen» (rad 2925) och *Hrefnes Holt*, »Korphultet» (2935). *Earna Næs*, »Örnnäset» (3031) och *Hrones Næs*, »Valnäset» (2805) har föranlett vissa försök,

men tolkningarna övertygar inte. Namnens karaktär avslöjas av att de allihop består av anglosaxiska led, och ordet *hron*, anglosaxiska för djuret val, finns inte belagt i nordiska språk.

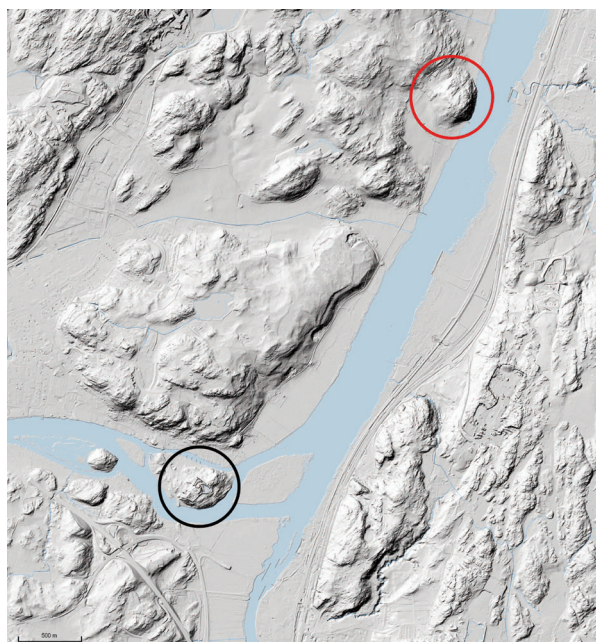
Gräslund ger berättigad uppmärksamhet åt ett femte platsnamn som inte kan avfärdas på samma sätt. Om de första striderna med svearna sägs att dessa »inte ville hålla fred över haven och ofta anställde förfärliga blodbad kring Hreosna-berg» (*ymb hrēosna beorh*) (rad 2477). I översättningarna brukar namnet lämnas i originalform, och flera forskare har betecknat det som obegripligt. Förledet ger nämligen betydelsen »det hastigt nedfallande berget» (Bosworth 1882–98, s. 558; Gräslund 2018, s. 132), vilket kan jämföras med nusvenskans »rasa» och »rusa». Exempelvis emendationen *Hrefnaburh* (Korpborgen) har föreslagits (Orchard 2003, s. 172). Egendommeligt är att namnet inte kommenteras i Klæber, varken i tredje eller fjärde upplagan, och obekymrat betecknas som anglosaxiskt.

Gräslund föreslår emendationen *gehrēosen beorh*, »den raserade, sammanstörtade borgen» (s. 132) – han översätter felaktigt *beorh* med »borg» istället för »berg», men det spelar ingen roll för resonemanget. Detta skulle syfta på den enorma Torsburgen på Gotland, som enligt arkeologin förstördes i början av 400-talet och inte återuppbyggdes förrän under vikingatiden. Gräslund säger inte uttryckligen att man använde fästningen under svearnas anfall men att det var kring den som blodbadet skedde och att Sveakungen Ale senare fullbordade dess förstörelse – det handlar om identifikationen med »folkets fäste» som brändes av draken (se ovan). Här tycks han mig dock göra våld på de arkeologiska resultaten, för inget återuppbyggnadsskede och ingen brand har daterats till 500-talet.

Att *hrēosna beorh* är tämligen meningslöst på anglosaxiska öppnar möjligheten för att vi här har ett fornnordiskt namn som saknade anglosaxisk motsvarighet och kom att missförstås vid kopieringen (se Neidorf 2013 med en rad exempel på missförstådda ord och personnamn i kvädets enda bevarade text). Michael Swanton anger översättningen »Mares' Hill» (1997, s. 153, hänvisning i Gräslund 2018, s. 130). Ingen kommentar ges, men här finns ett fruktbart uppslag.

I de germanska språken hade ett av orden för

Fig. 1. Terrängskuggningskarta över Göta älv i trakten av nuvarande Kungälv. Upp till Marberget inringat i rött, ned till Bohus slott inringat i svart. Underlag Lantmäteriet. —Terrain shading map of Göta älv at Kungälv, where it bifurcates before reaching the sea. Upstream lies Marberget hill fort, marked in red. Bohus castle, built in 1308, is marked in black.

»häst« två varianter, *hross* och *hors*. Fornnordiskan använde framförallt den förstnämnda men ibland den sistnämnda (Kroonen 2013, s. 259; Fritzner 2, s. 45, 64; Hellquist 1980, s. 854). I anglosaxiskan fanns emellertid bara den sistnämnda formen, *hors* (Kroonen 2013, s. 259; Bosworth 1882–98). Om man förutsätter ett fornnordiskt platsnamn **Hrossaberg* (rekonstruktionen gjord av Oliver Blomqvist) var det svårbegripligt för kopisten omkring 1000. Liksom i en rad andra fall fogade han in en form som han ansåg vara korrekt. Den här föreslagna emendationen *Hrēosna Beorh* → *Hrossaberg* är tämligen mild.

Ordet *hors* eller *hros(s)* har givit upphov till en rad svenska ortnamn. En sökning i OAU en-bart på formerna *Horsberg/Horsaberg* respektive *Rossberg* visar att båda finns i hela landet. Ingen av platserna ger intrycket av att ha varit ett centrum för strider då *geatas* blev anfallna av svearna.

Ett icke bevarat ortnamn är däremot av stort intresse. De isländska Gotskalk-annalerna från 1390-talet har en utförlig berättelse om ett möte vid Göta älv 1276 där den norske kungen Magnus Lagaböte försökte medla mellan den svenske Valdemar Birgersson och hans bror Magnus Ladulås.

Den norske kungen seglade från Kungahälla *til Horsa bergs*. Magnus Ladulås kom dagen efter *til Horsa bergs* och for därefter *yfer elfi til Hnydinga bergs* (Islandske annaler, s. 333 f). Det sista namnet är dagens Nödinge på östsidan av Göta älv, uppströms från Bohus slott. Det har gjort att forskningen inte har haft några svårigheter att peka ut *Horsa berg* – det handlar om en markant kulle på andra sidan älven, nu kallad Mareberget (Sarauw 1927, s. 18 med not). På en karta från 1785 är namnet Mar-Berget (LSA Ytterby socken Marieberg N135-18:1, tryckt i Bengtsson 2001, s. 60). Innehållsligt är namnen *Horsaberg* och *Marberget* identiska och betyder Hästberget.

Marberget har en stor fornborg, tyvärr inte arkeologiskt undersökt (RAÄ Ytterby sn 8:1; plan utan skalstock tryckt i Andersson et al. 1992, s. 18). Den har kunnat bevaka inseglingen i Göta älv från havet (fig. 1). Läget påminner om Bohus slott, anlagt 1308, men vid Marberget var älven smalare och därigenom mera lättförsvard.

Det är lockande att ställa samman fornborgen *Horsa berg* 1276 med kvädets *Hrēosna Beorh* i den emenderade formen *Hrossaberg*. Fornborgen kan ha varit den första försvarslinjen mot anfall från havet, vilket gjorde den till ett självklart mål för

svearnas attacker mot de *geatas* som bodde högre upp längs älven.

Avslutning

Det går inte att kategoriskt avvisa tesen att Beowulfskvadets *geatas* bodde på Gotland. Resonemangets alla led går dock att bemöta, och tesen står i direkt motsatsställning till uttrycket *Weder-mearc*. Över hela tankebygget ruvar svårigheten att gutarna inte skrivs med diftong i äldre texter, och vi måste stå öppna för att gutarna överhuvudtaget inte nämns i *Beowulf* liksom att de inte nämns i *Widsith*. Ovan har framförts några mig veterligen nya argument för att kvadets *geatas* avser västgötar.

Däremot lär Gräslunds argumentation för att kvädet tillkommit inom svenskt område, och att det skildrar en helt förkristen miljö, bli svår för forskningen att avvisa.

Referenser

- Andersson, T., 2008. *Eygotaland* in der altwestnordischen Literatur. *Namn och Bygd*.
– 2009. Altgermanische Ethnika. *Namn och Bygd*.
Bengtsson, K., 2001. »Vid landamäret» – var möttes de tre kungarna? Linge, L. (red.). *Nordiska möten. Antologi kring Trekungamötet 1101*. Kungälv.
Andersson, S.; Hall, B. & Öborn, G. (red.). 1992. *Bor-gar från forntid och medeltid i Västsverige*. Arkeologi i Västsverige 5. Göteborg.
Bosworth, J., *An Anglo-Saxon dictionary based on the manuscript collections of Joseph Bosworth*. Edited and enlarged by T. Northcote Toller. Oxford 1882–98.
Chambers, R. W., 1912. *Widsith. A study in old English heroic legend*. Cambridge.
Christensen, A. S., 2005. Beowulf, Hygelac og Chlochi-laichus. Om beretningskronologien i Beowulf. [Dansk] *Historisk Tidsskrift*.
Ellegård, A., 1987. Who were the Eruli? *Scandia* 53:1.
Finnur Jónsson, 1920. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 2 uppl. København.
Fridell, S., 2018. [rec. av Gräslund 2018]. *Namn och Bygd*.
Fritzner, J. *Ordbog over det gamle norske Sprog*, 2 uppl. 1–3. Kristiania 1886–96.
Gräslund, B., 2018. *Beowulfkvädet. Den nordiska bakgrunden*. Uppsala.
Heimskringla 1, red. Bjarni Aðalbjarnarsson, 3. uppl. (Ízlensk fornrit 26). Reykjavik 1979.
Hellquist, E. *Svensk etymologisk ordbok*, 3. uppl., 4. tr. Lund 1980.
Islandske annaler indtil 1578. Utg. av G. Storm. Christiania 1888.
Jensen, S. R., 1993. *Beowulf and the Swedish dragon*. Sydney.

- Klaeber, F., 1950. *Beowulf and the fight at Finnsburg*, 3rd ed. Boston.
Klaeber IV = *Klaeber's Beowulf. Fourth edition*. Fulk, R. D.; Bjork, R. E. & Niles, J. D. (eds.). Toronto 2008.
Kroonen, G., 2013. *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden/Boston.
LSA = Lantmäteristyrelsens arkiv, Riksarkivet.
Löfving, C., 2007. *Vid nordliga leden – Västsverige för tusen år sedan*. Göteborg.
Malone, K., 1962. *Widsith*, 2nd ed. Copenhagen.
Neidorf, L., 2013. Scribal errors of proper names in the Beowulf manuscript. *Anglo-Saxon England* 42.
Noreen, A., 1925. *Ynglingatal*. KVHAA:s Handlingar 28:2. Stockholm.
OAU = Ortnamnsarkivet, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
Orchard, A., 2003. *A critical companion to Beowulf*. Rochester.
Orkneyinga saga. Nordal, S. (red.). København 1913–16.
Peterson, L., 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*, 5 uppl. Uppsala.
RAÄ = Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, Stockholm.
Sarauw, G., 1927. Studier rörande Bohus som norsk västning. *Göteborgs och Bohus fornminnesförenings tidskrift*.
Shippey, T., 2007. Afterword. Niles, J. D. (ed.). *Beowulf and Lejre*. Tempe.
– 2014. Names in Beowulf and Anglo-Saxon England. Neidorf, L. (ed.). *The dating of Beowulf: A reassessment*. Cambridge.
Skre, D., 2007. The dating of Ynglingatal. Skre, D. (ed.). *Kaupang in Skiringsal*. Kaupang Excavation Project Publication Series 1. Århus.
Snorre Sturluson. *Norges kongesagaer*. Övers. A. Holtsmark & D. Arup Seip. (1979), ny uppl. [Oslo] 1981.
Stjerna, K., 1912. *Essays on questions connected with the Old English poem of Beowulf*. London.
Swanton, M., 1997. *Beowulf. Text & facing translation*. Revised ed. Manchester.
Taranu, C., [2019]. Goths, Geatas, Gaut: The invention of an Anglo-Saxon tradition. Yavuz, K. & Broome, R. (eds). *Transforming the Early Medieval World: Studies in honour of Ian N. Wood*. Leeds (forthcoming).
Weibull, C., 1921. *Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden*. Lund.

Christian Lovén

Riksarkivet

Det medeltida Sverige

Box 12 541

SE-102 29 Stockholm

christian.loven@riksarkivet.se